

پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۹، بهار ۱۳۹۱
صص. ۳۲-۱۵

نقش فعالیت‌های اقتصادی خاص بر ساختارهای اجتماعی - فرهنگی نواحی روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستاهای کمباین‌دار استان فارس)

حسن ایزدی - استادیار دانشکده‌ی معماری، دانشگاه شیراز
سیدعلی بدری* - استادیار دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران
محبوبه نامدار - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران

پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۶/۱ تأیید نهایی: ۱۳۹۰/۱/۳۱

چکیده

کاربرد فن‌آوری‌های نوین و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی روستاها، علاوه بر آثار مثبت و منفی در ابعاد دیگر اقتصادی، کالبدی و فضایی، همواره دگرگونی‌هایی را بر ابعاد اجتماعی و فرهنگی آن جامعه خواهد داشت. ورود کمباین به عرصه‌ی فعالیت کشاورزی، یکی از بارزترین این فن‌آوری‌هاست که منجر به شکل‌گیری و گسترش نوع خاصی از مشاغل، از جمله کمباین‌داری و فعالیت‌های مربوط به آن در برخی روستاهای کشور شده است. مقاله‌ی پیش‌رو که برگرفته از پژوهشی میدانی در روستاهای کمباین‌دار استان فارس است، در پی شناخت و تشریح آثار اجتماعی - نهادی ایجاد شده، منتج از گسترش فعالیت کمباین‌داری و بازتاب آن در توسعه‌ی سکونتگاه‌های روستایی است. پژوهش پیش‌رو، از نوع توصیفی - پیمایشی است که در آن برای گردآوری داده‌ها، از دو شیوه‌ی مطالعه‌ی اسنادی و بررسی‌های میدانی (مشاهده، مصاحبه و پرسشنامه) استفاده شده است. جامعه‌ی آماری پژوهش، شامل ۹۲۸ خانوار است که از میان آنها ۱۰۱ خانوار به شیوه‌ی نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. نتایج پژوهش، نشان‌دهنده‌ی آن است که هرچند این فعالیت از نظر اقتصادی و درآمدزایی برای روستاییان فعالیت‌ی به‌نسبت پردرآمد محسوب می‌شود؛ اما، این امر مشروط به پذیرفتن بسیاری از مشکلات و مسائل اجتماعی در درون و بیرون روستا، هم برای ساکنان و هم برای خانواده‌های آنهاست. با این‌همه می‌توان گفت، با وجود موانع و مشکلات پیش‌روی کمباین‌داران، این فعالیت در ارتقای شاخص‌های اجتماعی - نهادی روستاهای مورد مطالعه، آثار مثبتی در پی داشته است.

کلیدواژه‌ها: فعالیت‌های اقتصادی، آثار اجتماعی - فرهنگی، توسعه‌ی روستایی، کمباین‌داری، استان فارس.

مقدمه

در هر سرزمینی، توسعه‌ی اقتصادی وابسته به کارایی و ترکیب بهینه، بین بخش‌های اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات) است؛ زیرا اتکا به یک بخش اقتصاد برای شکوفایی و پیشرفت، کاری بیهوده خواهد بود (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۱، ۲۰۶). در عصر حاضر، کاربرد گسترده‌ی علم و فن‌آوری در زمینه‌های مختلف، نه تنها به‌عنوان شاخص‌های توسعه‌یافتگی محسوب می‌شوند، بلکه استفاده از دستاوردهای آن، راه‌حلی واقعی افزایش تولید برای رفع نیازهای غذایی جامعه و تأمین‌کننده‌ی امنیت غذایی جوامع به‌شمار می‌آید.

یکی از بارزترین این شاخص‌ها، ورود و دخالت‌دادن فن‌آوری‌های نوین در عرصه‌ی فعالیت اقتصادی روستایی است. برای گذر از کشاورزی سنتی به کشاورزی پیشرفته که قدرت تأمین نیازهای مصرفی جمعیت را دارد، به‌کارگیری نهاده‌ها و فن‌آوری‌های نوین، گریزناپذیر است. توسعه‌ی صنایع ماشین‌آلات کشاورزی، ابزار مورد نیاز بخش کشاورزی را با بهای مناسبی در اختیار این بخش قرار داده و سبب ایجاد حرکت به‌سوی مکانیزاسیون کشاورزی و تحول در این بخش می‌شود (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۱، ۲۰۶). اولویت‌های به‌کارگیری روش‌های ماشینی در تولید محصول با توجه به شرایط فنی، اقتصادی و اجتماعی هر جامعه مشخص می‌شود. به‌طور عمده در کشورهای پیشرفته، کاربرد ابزار ماشینی برای کاهش هزینه‌هاست؛ ولی در کشورهای روبه‌پیشرفت برای افزایش تولید است. به‌طور کلی، تلاش‌های مربوط به کشاورزی و توسعه‌ی روستایی پایدار، پیرامون سه محور اساسی قرار دارد: امنیت غذایی، ایجاد اشتغال و درآمد در مناطق روستایی برای ریشه‌کن کردن فقر و حفظ منابع طبیعی و محیط زیست (UNDP, 1994, 1). در سال ۱۳۴۱، در سراسر کشور، نزدیک به ۶ هزار دستگاه تراکتور وجود داشت که آن هم به‌طور عادلانه در کشور توزیع نشده بود. از این‌رو، در برخی مناطق، کشاورزان فقط به نیروی بدنی خود متکی بودند (عمید، ۱۳۸۱، ۶۵). برتری مزارع ماشینی از شمول قانون اصلاحات ارضی، زمینه‌ی افزایش به‌کارگیری تراکتور و کمباین را ایجاد و گرایش به نوسازی را افزایش داد (فلاح، ۱۳۶۱، ۱۰۰)، به‌گونه‌ای که افزون بر زمین‌داران بزرگ، کشاورزان خرده‌پا نیز از وسایل ماشینی استیجاری استفاده می‌کردند (عمید، ۱۳۸۱، ۱۷۹)، هرچند که نوسازی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، تعاونی‌های سنتی را درهم ریخت و حس مشارکت را در روستاییان کاهش داد؛ زیرا ما از ابتدا انواع فن‌آوری‌های سرمایه‌بر را با دستپاچی عجیبی وارد کشور کردیم بدون اینکه آنها را از صافی فرهنگ و محیط ایران عبور دهیم (مردوخ، ۱۳۷۴، ۶۳). ورود دستگاه‌های خودکار، از جمله ماشین‌های برداشت محصول (کمباین) نمونه‌ای از این فن‌آوری‌های امروزی است.

ورود کمباین به عرصه‌ی کشاورزی ایران، منجر به شکل‌گیری و گسترش نوع خاصی از مشاغل، از جمله کمباین‌داری، حمل و نقل کمباین، تعمیرگاه‌های خاص و مانند آن شده است. بدیهی است که ورود هر نوع فن‌آوری جدید در مناطق روستایی، تمامی زیرساخت‌ها و الگوهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، فضایی و کالبدی حاکم بر آن جامعه را دچار تحول خواهد کرد. کمباین‌داری نیز، به‌عنوان یک پدیده‌ی اقتصادی خاص، به شکل‌گیری سازمان فضایی و چشم‌انداز خاص جغرافیایی در روستاهای موجد این فعالیت، منجر شده و در همان سان، تأثیراتی را در ابعاد مختلف زندگی اجتماع روستایی به‌ویژه بُعد اجتماعی - نهادی بر جای گذاشته است. درواقع، کمباین‌داری نوعی فعالیت خاص اقتصادی در بخش خدمات کشاورزی و در زیرمجموعه‌ی فعالیت‌های ماشینی است. استان فارس به لحاظ برخورداری از شرایط لازم در زمینه‌ی

فعالیت‌های بخش کشاورزی، منطقه‌ی مساعدی برای شکل‌گیری و گسترش این فعالیت بوده، به‌گونه‌ای که این استان در زمینه‌ی تولید انواع غله، به‌عنوان یکی از قطب‌های عمده‌ی کشاورزی کشور شناخته می‌شود (جهاد کشاورزی استان فارس، ۱۳۸۵، ۱۱).

با وجود گستردگی کمباین‌داری در بسیاری از روستاهای استان فارس، مرکز ثقل آن به‌دلیل بالابودن نسبت خانوارهای کوشا در این فعالیت خاص، در تعدادی از روستاهای واقع در محدوده‌ی دو شهرستان شیراز و مرودشت قرار دارد. اهمیت این مسئله تا اندازه‌ای است که بر اساس اطلاعات موجود، نزدیک به ۲۱ استان کشور، تحت پوشش عملیات برداشت انواع محصولات کشاورزی از جمله گندم، جو، ذرت و کلزا با استفاده از کمباین‌های این استان قرار دارند (اتحادیه‌ی کمباین‌داران فارس، ۱۳۸۶). مسئله‌ی اصلی در این پژوهش، بررسی آثار و نتایج اجتماعی - فرهنگی حاصل از انجام این نوع خاص از فعالیت در آن دسته از روستاهایی است که به‌عنوان فعالیت اقتصادی غالب مطرح است. بنابراین، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش‌شناسی علمی و بر پایه‌ی رویکرد مطالعات جغرافیایی، به‌دنبال یافتن پاسخ مستدل و منطقی برای چرایی و چگونگی شکل‌گیری و گسترش این نوع فعالیت در روستاهای مورد مطالعه است. در همان سان، میزان اثربخشی این فعالیت بر فرایند توسعه‌ی مناطق روستایی، به‌ویژه در بُعد اجتماعی و فرهنگی، از جمله اهداف دیگری است که در این پژوهش مورد کنکاش قرار می‌گیرد.

مبانی نظری

توسعه‌ی روستایی، مفهوم کلانی است که توسعه‌ی کشاورزی در آن وجود دارد. هدف از توسعه‌ی روستایی بهبود کیفیت زندگی افراد کم‌درآمد است. این امر با بهبود وضعیت کشاورزی، درمانی و بهداشتی، تکنولوژی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و آموزشی در جامعه عملی است. پیتردونالدسن بر این باور است که توسعه، به‌وجود آوردن‌دهی تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، گرایش‌ها و نهادها برای رسیدن کامل به هدف‌های جامعه است (ازکیا، ۱۳۸۱، ۸). در کشورهای جهان سوم، روندهای توسعه با ایجاد فرصت‌های شغلی همراه نبوده و عواملی مانند ساختار اقتصادی - اجتماعی، شیوه‌ی برنامه‌ریزی‌ها و اجرای آنها، مهم‌ترین منابع نابرابری درآمدها و سطوح زندگی در شهرها و روستاها بوده است (فنی، ۱۳۷۵، ۶). در نظر تودارو، توسعه‌ی ملی مربوط به توسعه‌ی روستایی است؛ چراکه ریشه‌ی تمامی مشکلات عقب‌ماندگی مثل فقر، نابرابری در حال رشد، رشد شتابان جمعیت و بیکاری فزاینده در مناطق روستایی قرار دارد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۱، ۱۷۳-۱۷۲). اسملسر نیز معتقد است که توسعه‌ی اقتصادی در هر جامعه‌ای سبب دگرگونی‌های اجتماعی می‌شود. به باور اسملسر، توسعه‌ی اقتصادی با ایجاد تحول در چند زمینه رخ می‌دهد که این زمینه‌ها عبارت‌اند از فن‌آوری، کشاورزی، صنعت و بوم‌شناسی (ریخت‌شناسی). او می‌گوید در جامعه‌ی سنتی، فنون بسیار ساده هستند؛ ولی هرچه به سمت جامعه‌ی نوین پیش می‌رویم، این فنون پیچیده‌تر می‌شوند. همچنین در جامعه‌ی سنتی، کشاورزی بُعد معیشتی دارد؛ ولی جامعه‌ی نوین، کشاورزی بیشتر بُعد تجاری و صنعتی به خود می‌گیرد (همان منبع، ۲۱۱). در این جوامع دانش بر اساس تجربه‌ها و آگاهی‌های بومی و فن‌آوری‌هایی که از بیرون منتقل و سازگار شده، ایجاد می‌شود (Kolawople, 2001, 2).

پی.ک.داس. عقیده دارد، مشکلات موجود در مناطق شهری را تنها می‌توان با ایجاد فرصت‌های شغلی در مناطق

روستایی حل کرد و با استقرار صنعت در مناطق روستایی، می‌توان این شرایط را فراهم کرد. بر این اساس صنعتی‌سازی روستایی، فرایندی است که ابزارهایی برای متنوع‌سازی اقتصاد روستایی فراهم آورده و همچنین راهبردی است که فقر روستایی را کاهش می‌دهد (Lee, 2001, 3).

هر چند که توسعه‌ی کشاورزی یکی از محورهای توسعه‌ی روستایی به‌شمار می‌رود؛ اما این امر برای تمامی روستاها درست نیست و گسترش انواع مشاغل غیرزراعی به‌عنوان راهکاری مناسب در این راستا، به‌شمار می‌رود. امروزه، نگرش در اقتصاد تلفیقی و کسب درآمد از راه انواع فعالیت‌ها، از جمله نکاتی است که باید در برنامه‌ریزی توسعه‌ی روستایی مد نظر قرار گیرد (مطیعی لنگرودی، ۱۳۷۸، ۷۰۷). پس، تنها توسل به فعالیت‌های کشاورزی در روستاها چاره‌ساز نبوده، ایجاد مشاغل متنوع یا تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها به‌عنوان یک هنجار شناخته می‌شود (Barrett, 2001, 2). برای نمونه، هل و ویزمن (Heal & Wtizman) بیان کرده‌اند که توسعه‌ی روستایی، می‌تواند با رسیدن به تنوع‌بخشی بهینه‌ای از فعالیت‌های اقتصادی در جوامع روستایی افزایش یابد، بنابراین، روشن است که تعادل میان تنوع‌بخشی و تخصصی‌سازی، راه‌حلی مشکلات توسعه‌ی روستایی است (Rizov, 2005, 3). مثلاً توسعه‌ی بخش‌های غیرکشاورزی، فرصت‌های جدیدی را برای کشاورزان در استان‌های پیشرفته‌تر چین، مانند زیجیانگ^۱ به‌وجود آورده است (Van den Berg, 2007, 1). در اوگاندا فعالیت‌های گوناگونی که شامل فعالیت‌های غیرزراعی روستایی می‌شود، به‌صورت پاره‌وقت یا به‌عنوان منابع دسته دوم از درآمدهای اقتصادی مطرح هستند، به‌طور کلی، این فعالیت‌ها مستلزم هزینه‌های راه‌اندازی پایین و فراهم کردن بازارهای محلی است (Minli & Bai, 1999, 5). مثلاً ریودون نشان می‌دهد که بر مبنای مجموعه مطالعات از آمریکای لاتین، فعالیت‌های غیرزراعی روستایی بیش از ۴۰ درصد از درآمد معیشتی هر روستا را دربرمی‌گیرد، به‌علاوه، گرایش به سوی فعالیت‌های غیرزراعی بیشتری در میان ساکنان روستایی وجود دارد (Winters, 2002, 3).

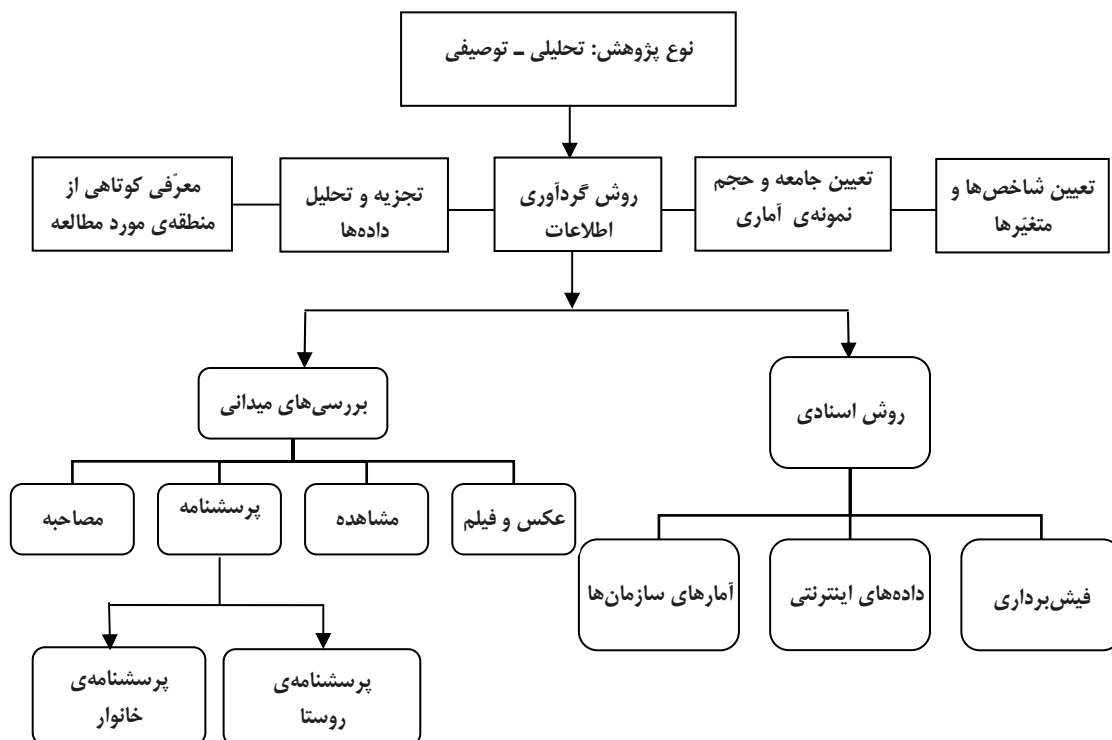
به‌طور کلی می‌توان توسعه‌ی کشاورزی را در سه بُعد مشخص و به‌هم پیوسته، خلاصه کرد که عبارت‌اند از بُعد فیزیکی - تکنیکی، بُعد اقتصادی - مالی و بُعد نهادی - انسانی. فن‌آوری کشاورزی یکی از مسائل مطرح در بُعد فیزیکی - تکنیکی است که آن را به‌کار بردن نیروی محرکه، ماشین‌ها و ادوات کشاورزی در کلیه‌ی عملیات زراعی و جایگزینی آنها به جای نیروی کار انسانی تعریف کرده‌اند (شولتز، ۱۳۶۷، ۳۳۳). مکانیزاسیون، عهده‌دار شدن و انجام‌دادن فعالیت‌های کشاورزی با منابع غیرانسانی نیرو است و سیاست‌های مکانیزاسیون، سیاست‌هایی است که بر سرعت و جهت پذیرش فن‌آوری‌های مکانیکی توسط کشاورزان اثر می‌گذارد (Ellis, 1990). از نظر بینسوانگ (Binswanger, 1987) سیاست استفاده از ابزار ماشینی در کشورهای روبه‌پیشرفت، شامل مداخله‌ی مستقیم و غیرمستقیم دولت است: الف) تصمیم‌گیری کشاورزان و دیگران در زمینه‌ی انتخاب انرژی، ماشین‌آلات و تجهیزاتی که نیروی آنها به‌کار گرفته می‌شود و ب) تجارت بین‌المللی ماشین‌آلات و تجهیزات و پیشرفت صنعت ماشین‌سازی. در بررسی جنبه‌های اجتماعی استفاده از ابزار ماشینی می‌توان گفت ماشینی کردن عملیات کشاورزی، شاید بزرگترین تغییری است که توسط علم امروزی، متوجه جامعه‌ی روستایی شده است (الماسی، ۱۳۸۰، ۵۲-۵۰). این ابعاد عبارت‌اند از: مقابله با فقر، جمعیت و توسعه‌ی پایدار، پرورش، آموزش

و حساسیت‌بخشی، حفاظت و حمایت از سلامت مردم، اشکال پایدار سکونتگاه‌های انسانی، انتقال فن‌آوری سازگار با محیط زیست (ابراهیمی، ۱۳۸۲، ۵۲).

بنابراین گذر از کشاورزی سنتی به سمت کشاورزی نوین، بدون ابزار لازم، شدنی نیست و بدون شک در تبیین شرایط توسعه‌ی اقتصادی نوین، شرایط فنی، متغیر اساسی است (شولتز، ۱۳۶۷، ۳۱). در مورد اثر استفاده از ابزار ماشینی بر اشتغال، به باور کلاین، ماشینی‌کردن کشاورزی، مادامی که با برنامه‌ریزی و به میزان لازم انجام شود، می‌تواند زمینه‌ساز افزایش اشتغال باشد و چنانچه بیش از میزان مطلوب - که در نظام‌های بهره‌برداری مختلف، متفاوت است - انجام شود، موجب کاهش اشتغال خواهد شد (Cline, 1977). این موضوع سبب‌شده است که کشورهایمانند هندوستان پُرجمعیت با کاربرد فن‌آوری‌های ساده برای ماشینی‌کردن کشاورزی، تأثیرات کاهش اشتغال را به کمترین مقدار برسانند (Duraisami & Manian, 1990).

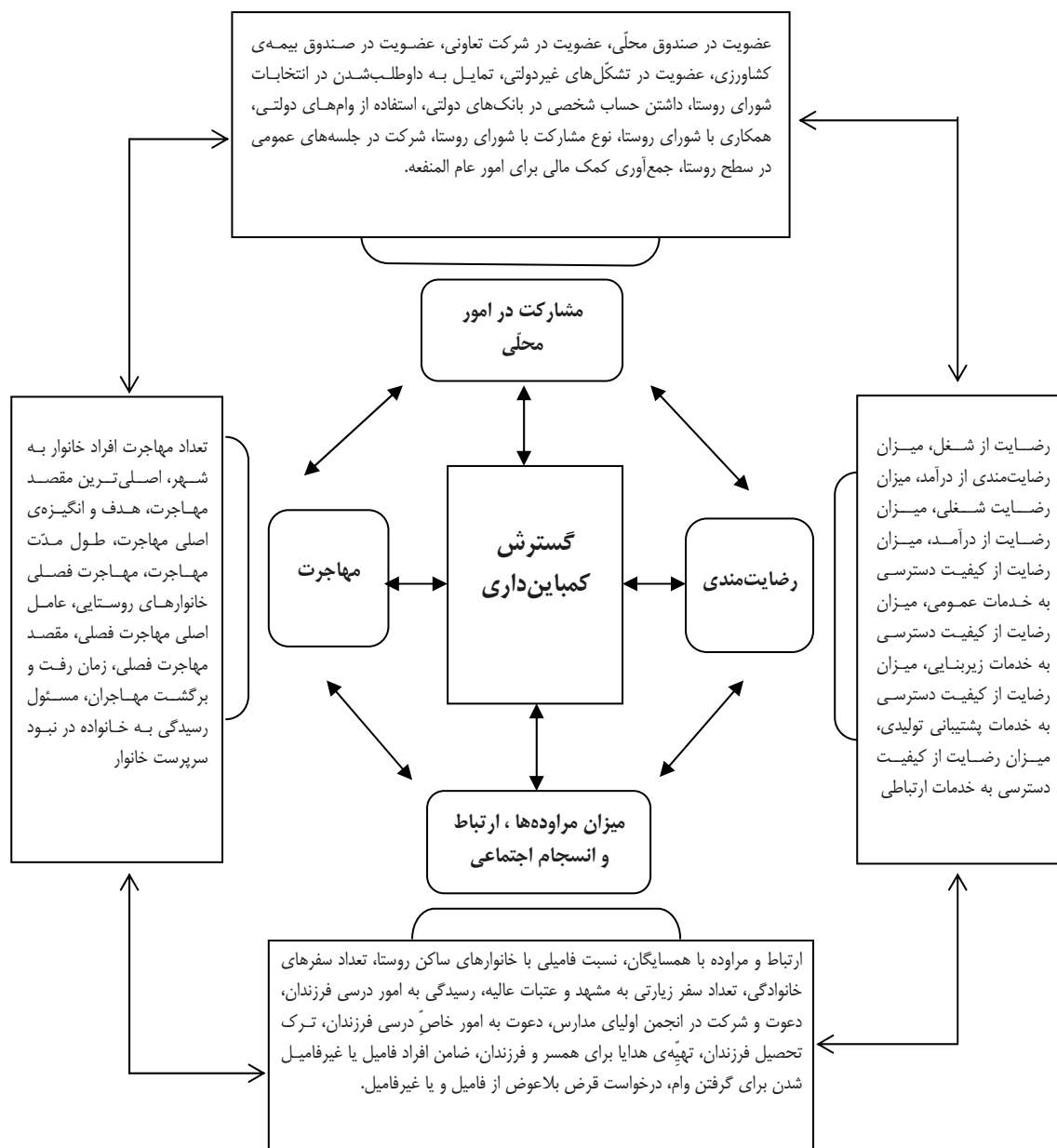
روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر ماهیت، در دسته پژوهش‌های اکتشافی به‌شمار می‌رود که به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده و برای مطالعه‌ی آن، از دو شیوه‌ی اسنادی و پیمایشی استفاده شده است. در روش اسنادی با استفاده از اطلاعات و داده‌های کتابخانه‌ای و میدانی، داده‌ها و اطلاعات به‌شکل نمودار و جدول نشان داده شده و سپس از آنها نتیجه‌گیری شده است (شکل شماره ۱).

شکل ۱. مراحل و فرایند پژوهش

در روش تحلیل (تجزیه و تحلیل آماری) با توجه به ابعاد مورد نظر، شاخص‌هایی تعیین و برای هر شاخص، معرف‌هایی در نظر گرفته شده است (شکل شماره ۲).

شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش

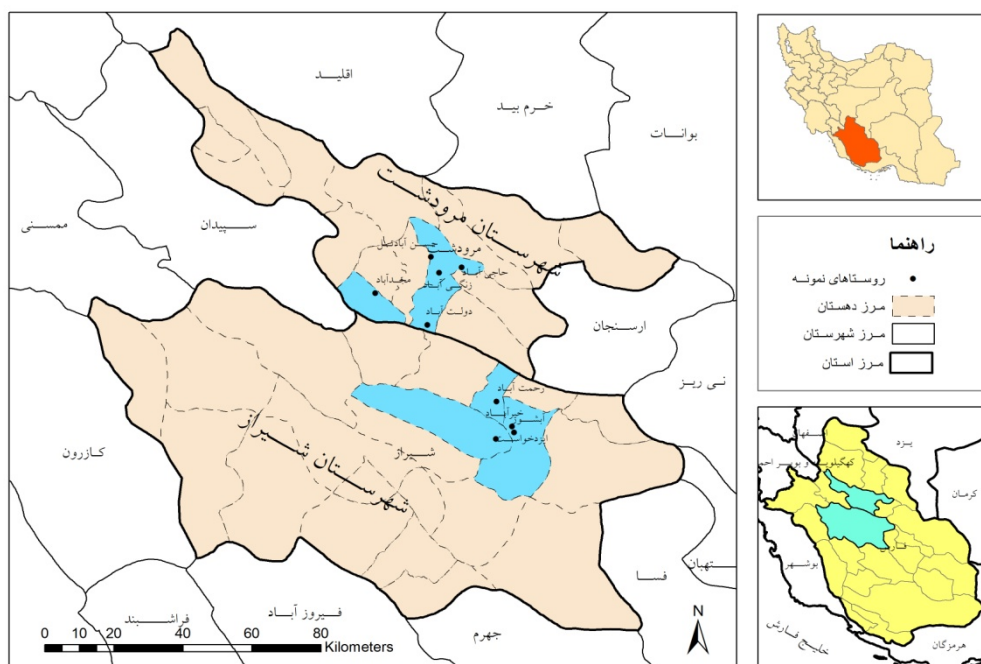
جامعه‌ی آماری پرسشنامه‌ی خانوار با عنوان پرسشنامه‌ی آثار و پیامدهای فعالیت کمباین‌داری بر توسعه‌ی نواحی روستایی، مشتمل بر خانوارهای کمباین‌دار روستا (جمعیت بومی ساکن) است که به‌طور عمد در ۹ روستا پراکنده هستند. در این پژوهش، حجم نمونه‌ها (N) با توجه به آمار ارائه‌شده از تعداد کمباین‌داران عضو اتحادیه (شامل ۹۲۸ خانوار از کل ۹ روستا) به‌میزان ۱۰ درصد، انتخاب اما پرسشنامه‌ها توسط تمام خانوارها (عضو و غیرعضو) تکمیل شده‌است.

معرفی محدوده‌ی مطالعه شده

با وجود گستردگی کمباین داری در بسیاری از روستاهای استان فارس، به دلیل بالابودن نسبت خانوارهای که در این فعالیت خاص شرکت دارند، عمده‌ی این فعالیت در تعدادی از روستاهای واقع در محدوده‌ی دو شهرستان شیراز و مرودشت قرار دارد. بر اساس آمار و ارقام موجود، ۹ روستای استان که کمباین داری فعالیت و معیشت غالب اهالی آنها (بیش از ۵۰ درصد) را تشکیل می‌دهد به عنوان روستاهای نمونه انتخاب شده‌اند. این ۹ روستا در محدوده‌ی دو شهرستان شیراز و مرودشت پراکنده هستند (جدول شماره‌ی ۱ و شکل شماره‌ی ۳).

جدول ۱. برخی از مشخصات روستاهای مطالعه شده

نام روستاها	شهرستان	فاصله تا شیراز	نام دهستان	جمعیت روستاها	تعداد خانوار
آبشور	شیراز	۵۵	خیرآباد	۱۱۶۹	۲۷۲
ایزدخواست	شیراز	۶۰	داریان	۱۶۴۲	۳۸۹
حاجی‌آباد	مرودشت	۶۰	نقش رستم	۱۷۸۱	۴۲۹
حسن‌آباد	مرودشت	۴۵	نقش رستم	۷۰۳	۱۵۵
خیرآباد	شیراز	۵۵	خیرآباد	۳۲۶۸	۸۴۶
دولت‌آباد	مرودشت	۴۸	کناره	۱۲۴۷	۲۹۸
رحمت‌آباد	شیراز	۷۵	زرقان	۳۲۸۶	۸۵۰
زنگی‌آباد	مرودشت	۴۵	نقش رستم	۳۵۸۸	۸۴۰
مجدآباد	مرودشت	۴۵	مجدآباد	۳۱۴۳	۶۹۵

شکل ۳. نقشه نحوه‌ی پراکندگی روستاهای مورد مطالعه

براساس بررسی‌های انجام شده از تعداد افراد خانوارهای مورد مطالعه، مشخص شده که ۳۰/۲ درصد از خانوارها کمتر از ۵ نفر جمعیت، ۶۵/۶ درصد از خانوارها بین ۵ تا ۱۰ نفر و ۴/۲ درصد از خانوارها بالاتر از ۱۰ نفر جمعیت دارند که نشان‌دهنده‌ی بُعد به نسبت بالای خانوارهای روستاست که با توجه به آمارهای به دست آمده از خانه‌ی بهداشت روستاها، مشخص شد که بُعد بیشتر خانوارهای روستاهای مورد مطالعه از دهه‌ی ۱۳۷۰ (۱۳۷۵ به بعد) روبه کاهش است، به گونه‌ای که در برخی روستاها بُعد خانوار در سال ۸۵-۸۶ به کمتر از ۵ نفر رسیده است.

جدول ۲. نسبت تعداد افراد خانوار به تعداد فرزندان

مجموع	تعداد فرزندان (پسر و دختر)				تعداد افراد خانوار
	۷+	۷-۵	۵-۳	۳-۱	
۳۰/۲	۰	۰	۳/۱	۲۷/۱	-۵
۵۶/۶	۸/۳	۲۴	۳۳/۳	۰	۱۰-۵
۴/۲	۴/۲	۰	۰	۰	۱۰+
۱۰۰	۱۲/۵	۲۴	۳۶/۵	۲۷/۱	مجموع

منبع: یافته‌های پژوهشگر، سال ۱۳۸۵

وضعیت سواد

از نظر سطح سواد پاسخ‌گویان، یافته‌های به دست آمده نشان می‌دهد که ۱۵/۳ درصد بیسواد و ۸۵/۱ درصد از افراد باسواد بوده‌اند؛ اما، نکته‌ی قابل توجه این است که بیش از ۵۰ درصد باسوادان، دارای سواد قرآنی در اندازه‌ی خواندن و نوشتن یا در سطح سواد ابتدایی بوده و تنها ۱۱/۳ درصد از پاسخ‌گویان مدرک دیپلم و بالاتر داشته‌اند. نکته‌ی چشمگیر از مقایسه‌ی سن و میزان سواد افراد، اینکه در گروه سنی ۱۵ تا ۲۵ سال، هیچ فرد بیسواد یا سواد در سطح ابتدایی وجود ندارد و از مجموع ۱۱ نفر، ۷ نفر مدرک دیپلم و بالاتر دارند. این مقایسه نشان‌دهنده‌ی توجه هرچه بیشتر خانواده‌ها به سواد و آموزش فرزندان به‌ویژه در سال‌های اخیر است. در گروه سنی ۲۵ تا ۳۵ سال، یک نفر سواد قرآنی و ۳ نفر تحصیلات ابتدایی دارند، در گروه بالای ۴۵ سال، ۱۴ نفر بیسواد و ۱۶ نفر مدرک خواندن و نوشتن در سطح ابتدایی دارند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که هرچه به سن بالاتر می‌رسیم، سطح سواد افراد کاهش و به افراد بیسواد افزوده می‌شود.

جدول ۳. مقایسه‌ی سن و سطح سواد افراد

سن	سطح سواد								
	بیسواد	قرآنی	خواندن و نوشتن	ابتدایی	راهنمایی	متوسطه	دیپلم	لیسانس	جمع
۲۵-۱۵	۰	۰	۰	۰	۴/۱	۰	۶/۱	۱	۱۱/۲
۳۵-۲۵	۰	۱	۰	۳/۱	۶/۱	۱	۱	۲	۱۴/۳
۴۵-۳۵	۱	۱	۱	۱۸/۴	۱۵/۳	۲	۱	۰	۳۹/۸
۴۵+	۱۴/۳	۰	۷/۱	۹/۲	۴/۱	۰	۰	۰	۳۴/۷
مجموع	۱۵/۳	۲	۸/۲	۳۰/۶	۲۹/۶	۳/۱	۸/۲	۳/۱	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر، سال ۱۳۸۵

حوزه‌ی فعالیت و محل‌های اسکان و برخی مسائل و مشکلات کمباین‌داران

حوزه‌ی فعالیت کمباین‌داران بیشتر خارج از روستاهای اطراف و استان فارس قرار دارد. اگرچه، برخی از آنها در خود استان باقی‌مانده و به برداشت محصولات خود استان اکتفا می‌کنند؛ اما، در اغلب موارد (۹۰ درصد)، حرکت آنها به صورت چرخشی در بیشتر استان‌های کشور انجام می‌شود. بیش از ۸۵ درصد تعمیر دستگاه‌ها، در روستا و به دست خود کمباین‌داران انجام می‌گیرد. در رابطه با محل اسکان در روستاها و مکان‌های مورد مراجعه، بیش از ۹۰ درصد کمباین‌داران برای اسکان گذرای خود از چادر و گاهی از فضای داخل ماشین برای خواب و استراحت استفاده می‌کنند، هر چند برخی از کمباین‌داران، اقوام و آشنایانی در مکان‌های مورد مراجعه داشته و گاهی اوقات در منازل آنها بسر می‌برند. این امر (نبود محل اسکان کوتاه‌مدت) یکی از مهم‌ترین مشکلات و مسائل کمباین‌داران، به‌ویژه در فصول سرد است که تهدیدی برای سلامت آنها به‌شمار می‌رود. از لحاظ کارمزد نیز، نزدیک به ۹۰ درصد آنها دستمزد خود را به صورت نقدی یا چک مدت‌دار دریافت می‌کنند که این امر نیز به نوبه‌ی خود از عمده‌ترین مشکلات به‌شمار می‌رود؛ زیرا در اغلب موارد این چک‌ها به موقع وصول نمی‌شود و به دنبال آن مشاجره‌هایی میان کشاورزان و کمباین‌داران روی می‌دهد.

زمان حرکت کمباین‌داران، هنگام فصل برداشت محصول - از اواسط فروردین و اوایل اردیبهشت - از استان‌های حوزه‌ی جنوبی کشور، از جمله فارس، بوشهر، هرمزگان و خوزستان با برداشت محصولاتی چون، گندم و جو آغاز می‌شود و کمابیش ۶ تا ۸ ماه ادامه دارد (متوسط ۶ ماه). مسئولیت سرپرستی خانوارهای روستایی در هنگام نبود کمباین‌داران، اغلب بر دوش همسران آنهاست (بیش از ۸۰ درصد). در زمان غیبت در روستا، بیش از ۸۵ درصد کمباین‌داران، تنها از راه تلفن با خانواده هایشان در ارتباط هستند. این وضعیت (دوری از خانواده) سبب بروز برخی مشکلات اجتماعی و مشاجره‌های خانوادگی شده است. در گفت‌وگوهای انجام گرفته با برخی از زنان و فرزندان این خانوارها در رابطه با این مسئله، آنها بیان داشتند که سرپرستان خانوار نقش مهمی در تربیت و آموزش و به‌طور کلی آینده‌ی فرزندان‌شان ندارند. از آنجایی که شغل آنها ایجاب می‌کند که چند ماه از سال را در خارج از محل زندگی خود باشند، نمی‌توانند به امور درسی و تربیتی فرزندان‌شان رسیدگی کنند و بیشتر نوجوانان، به‌ویژه فرزندان ذکور آنها، پس از گذراندن دوران راهنمایی یا متوسطه، ترک تحصیل کرده و در پاره‌ای موارد به اعتیاد و استفاده از مواد مخدر روی می‌آورند. به گفته‌ی برخی از زنان روستا، فرزندان خردسال این خانوارها اغلب دچار مشکلات عاطفی هستند؛ زیرا با رفتن پدر خانواده، تا روزها دچار خلأ عاطفی و بعد از عادت کردن به این روند با بازگشت دوباره‌ی آنها به خانه، نسبت به پدر احساس بیگانگی می‌کنند. از دیگر مشکلات این خانواده‌ها سنگینی وظایف زنان روستاست که باید چند ماه از سال، تمام مسئولیت‌های زندگی از تربیت، تحصیل فرزندان و اداره‌ی منزل گرفته تا دخل و خرج و امور دیگر را برعهده داشته باشند. در برخی موارد دیده شده که تعدادی از کمباین‌داران در محل‌های مورد مراجعه دست به ازدواج مجدد زده و این امر به نوبه‌ی خود سبب ازهم‌گسیختگی بنیان خانواده و مشکلات اجتماعی دیگر شده است. این مشکلات حتی در چند ماه زمستان، در زمان حضور آنها در روستا هم وجود دارد، زیرا در طول این چند ماه، صاحبان کمباین بیشتر مواقع درگیر تعمیر کمباین یا خرید وسایل و قطعات، پیگیری مسائل وام، تسهیلات و به‌ویژه سوخت دستگاه‌ها و امور مربوط دیگر هستند و زمان چندانی برای رسیدگی به امور خانوادگی، به‌ویژه تربیت فرزندان ندارند.

بحث و یافته‌ها

الف) روابط و انسجام اجتماعی

بحث روابط و انسجام اجتماعی یکی از مهم‌ترین مباحث مطرح در زمینه‌ی مسائل اجتماعی در هر جامعه است که نشان‌دهنده‌ی همبستگی میان اعضای جامعه بوده و متأثر از عوامل گوناگون فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و مانند آن، متفاوت از دیگری است. در برخی روستاهای کشور که به کشاورزی اشتغال دارند، به‌طور معمول بیشتر افراد خانواده، از جمله زنان نیز در این فعالیت‌ها شرکت می‌کنند. بنابراین، افراد خانوارها بیشتر وقت خود را در کنار یکدیگر بوده و با هم به فعالیت می‌پردازند. ولی در فعالیت‌هایی مانند کمباین‌داری، این نقش بسیار متفاوت است، به‌صورتی که مردان روستا دو تا سه فصل از سال را در روستا نیستند و زنان مسئولیت تمام امور منزل، از جمله تربیت فرزندان را به‌عهده دارند. هرچند که در پاره‌ای موارد، مانند امور درسی و تربیتی فرزندان، زنان تا حدودی با مشکل روبه‌رو بوده و نمی‌توانند به‌خوبی پاسخ‌گوی این کار باشند. به‌ویژه هنگامی که تعداد فرزندان زیاد باشند. اما در موارد دیگر، اکثر زنان روستا، برای انجام بهتر امور روزمره با یکدیگر مراد و همکاری می‌کنند. بررسی پاسخ‌های ارائه‌شده به تعدادی از پرسش‌های مطروحه در پژوهش نشان می‌دهد که بیشتر متغیرهای مربوط به شاخص ارتباط و انسجام اجتماعی به‌جز دو مورد رسیدگی به امور درسی و امور خاص فرزندان، همبستگی معناداری با یکدیگر دارند.

جدول ۴. میزان همبستگی در شاخص اجتماعی طبق آزمون کا - اسکور

معرف	مقدار کا - اسکور	درجه آزادی	سطح معناداری
ارتباط با همسایگان	۷۸/۴۲۶	۱	۰/۰۰۰
تعداد رفت‌وآمد با همسایگان طی ۳ ماه	۱۴۷/۰۴۰	۳	۰/۰۰۰
واکنش کمک مالی به غیر فامیل	۴۵/۶۹۴	۲	۰/۰۰۰
واکنش کمک مالی به فامیل	۴۶/۶۰۶	۲	۰/۰۰۰
رسیدگی به امور درسی فرزندان	۱۱/۹۶۳	۵	۰/۰۴۷
شرکت در انجمن و اولیا و مربیان	۱۲/۰۷۱	۲	۰/۰۰۲
رسیدگی به امور خاص فرزندان	۹/۷۳۳	۶	۰/۰۳۳

جدول ۵. مقایسه‌ی میانگین سفرهای زیارتی روستاییان

گویه‌ها	میانگین	تعداد کل	انحراف معیار
سفر به مشهد پیش از کمباین‌داری	۰/۳۷	۱۰۱	۰/۷۸۴
سفر به مشهد پس از کمباین‌داری	۰/۹۶	۱۰۱	۱/۱۲۲
سفر به عتبات پیش از کمباین‌داری	۰/۰۶	۱۰۱	۰/۳۳۸
سفر به عتبات پس از کمباین‌داری	۰/۲۱	۱۰۱	۰/۵۵۳

جدول ۶. نتایج آزمون T-Test در رابطه با سفرهای زیارتی روستاییان

متغیر	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	سطح معناداری
سفر به مشهد پیش از کمباین‌داری و سفر به مشهد پس از کمباین‌داری	-۰/۵۹۴	۱/۳۶۵	۱۰۰	۰/۰۰۰
سفر به عتبات پیش از کمباین‌داری و سفر به عتبات پس از کمباین‌داری	-۰/۱۴۹	۰/۵۷۲	۱۰۰	۰/۰۱۱

نتایج حاصل از آزمون تی تست نشان می‌دهد که بین متغیر سفر به مشهد و عتبات عالیه با آلفای کمتر از ۰/۰۱ رابطه‌ی معناداری وجود دارد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که با گسترش کمباین‌داری، سفرهای زیارتی نیز افزایش یافته است. مقایسه‌ی میانگین این مسافرت‌ها نیز این امر را تأیید می‌کند.

ب) میزان رضایت‌مندی

در بحث آثار اجتماعی فعالیت کمباین‌داری، یکی از مباحث مطرح‌شده، بحث میزان رضایت‌مندی از خدمات گوناگون عمومی، زیربنایی و نهادی است. این بحث به این دلیل مطرح است که چون کمباین‌داران چند ماه از سال را در روستا نیستند، آیا با وجود این از نوع و کیفیت خدمات گوناگون روستای خود، از جمله خدمات ارتباطی و زیربنایی راضی هستند و دیگر اینکه خود کمباین‌داران تا چه اندازه در این امر دخالت دارند؛ یعنی با توجه به درآمد به نسبت بالای کمباین‌داران، آیا خود آنها هم برای بهبود وضعیت خدمات روستایی خود تلاش می‌کنند یا به وضعیت موجود روستایشان راضی هستند. از این دید، بر اساس نتایج آزمون اسپیرمن برای سنجش میزان رضایت‌مندی از خدمات گوناگون، از آنجا که مقدار P. value کوچکتر از آلفای ۰/۰۱ است، می‌توان نتیجه گرفت که میزان رضایت‌مندی از خدمات در سطح بالا است. همچنین در میان مؤلفه‌های دیگر، میزان رضایت از خدمات ارتباطی با میانگین ۳/۴۸ و میزان رضایت از درآمد با میانگین ۲/۵۷ به ترتیب، بیشترین و کمترین میزان را نشان می‌دهد. در مجموع، میزان رضایت از خدمات دیگر، بالاتر از میانگین بوده و این امر نشان‌دهنده‌ی رضایت عمومی اهالی روستا از خدمات گوناگون است.

جدول ۷. میزان همبستگی بین شاخص رضایت از خدمات بر اساس آزمون اسپیرمن

آزمون اسپیرمن		متغیرها
۰/۴۰۹	ضریب همبستگی	خدمات زیربنایی
۰/۰۰۰	سطح معناداری	
۰/۵۸۷	ضریب همبستگی	خدمات آموزشی
۰/۰۰۰	سطح معناداری	
۰/۲۷۰	ضریب همبستگی	خدمات بهداشتی - درمانی
۰/۰۰۶	سطح معناداری	
۰/۴۸۳	ضریب همبستگی	خدمات پشتیبانی
۰/۰۰۰	سطح معناداری	
۰/۵۱۱	ضریب همبستگی	خدمات اداری
۰/۰۰۰	سطح معناداری	
۰/۳۰۷	ضریب همبستگی	خدمات ارتباطی
۰/۰۰۲	سطح معناداری	
۰/۴۶۷	ضریب همبستگی	رضایت از شغل
۰/۰۰۰	سطح معناداری	
۰/۵۰۱	ضریب همبستگی	رضایت از درآمد
۰/۰۰۰	سطح معناداری	

جدول ۸. نتایج آزمون کروسکال والیس برای سنجش میزان رضایت از خدمات در بین گروه‌های درآمدی

میانگین رتبه	مجموع	درآمد	میانگین مجموع رضایت از خدمات
۴۲/۹۳	۴۶	> 700000	
۵۳/۳۲	۴۸	$1500000 - 700000$	
۸۳/۱۰	۵	< 1500000	
	۹۹	مجموع	

میزان رضایت از خدمات	آزمون کروسکال والیس
۱۰/۱۳۵	آزمون کا-اسکور
۲	درجه آزادی
۰/۰۰۶	سطح معناداری

با توجه به نتیجه‌ی آزمون کروسکال والیس برای سنجش میزان رضایت از خدمات در بین گروه‌های درآمدی، از آنجا که مقدار P. value کوچکتر از آلفای ۰/۰۱ است، فرض صفر رد می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که با افزایش درآمد، میزان رضایت از امکانات خدماتی افزایش می‌یابد.

جدول ۹. نتایج آزمون کروسکال والیس برای سنجش میزان رضایت از شغل در بین گروه‌های درآمدی

میانگین رتبه	مجموع	درآمد	رضایت از شغل
۴۲/۰۵	۴۶	> 700000	
۵۴/۴۲	۴۸	$1500000 - 700000$	
۸۰/۷۰	۵	< 1500000	
	۹۹	مجموع	

رضایت از شغل	آزمون کروسکال والیس
۱۲/۸۱۴	آزمون کا-اسکور
۲	درجه آزادی
۰/۰۰۲	سطح معناداری

با توجه به نتیجه‌ی آزمون کروسکال والیس برای سنجش میزان رضایت از شغل در بین گروه‌های درآمدی، از آنجا که مقدار P. value کوچکتر از آلفای ۰/۰۱ است، فرض صفر رد می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که با افزایش درآمد، میزان رضایت از شغل اصلی افزایش می‌یابد.

جدول ۱۰. نتایج آزمون کروسکال والیس برای سنجش میزان رضایت از شغل در بین گروه‌های سنی

میانگین رتبه	تعداد	گروه های سنی	رضایت از شغل
۲۰-۴۰	۱۰	۱۸-۲۴	
۴۸-۲۶	۵۰	۲۵-۴۴	
۵۳-۵۸	۳۸	<۴۵	
	۹۸	مجموع	

رضایت از شغل	آزمون کروسکال والیس
۲/۳۹۶	آزمون کا-اسکور
۲	درجه آزادی
۰/۳۰۶	سطح معناداری

با توجه به نتیجه‌ی آزمون کروسکال والیس برای سنجش میزان رضایت از شغل در بین گروه‌های سنی، از آنجا که مقدار P.value بزرگتر از آلفای ۰/۰۵ است، فرض صفر رد نمی‌شود. بنابراین می‌توان گفت که میزان رضایت از شغل اصلی با افزایش سن، کاهش می‌یابد. این تحلیل با جدول توافقی زیر و آزمون همبستگی مربوط نیز قابل فهم است.

جدول ۱۱. نسبت میزان درآمد و سن افراد

مجموع	طبقه بندی سن			میزان کل درآمد - میلیون ریال
	+۴۵	۴۴-۲۵	۲۴-۱۸	
۴۵/۸	۱۶/۷	۲۲/۹	۶/۳	کمتر از ۷۰
۴۹	۱۶/۸	۲۵	۴/۲	۷۰-۱۵۰
۵/۲	۳/۱	۲/۱	-	+۱۵۰
۱۰۰	۳۹/۶	۵۰	۱۰/۴	مجموع

ج) مشارکت در امور محلی

یکی دیگر از مباحث مطرح شده در زمینه‌ی مسائل اجتماعی، بحث مشارکت، به‌ویژه در امور محلی روستا، از جمله عضویت در صندوق‌های محلی، عضویت در شرکت تعاونی، همکاری با شورا یا شرکت در جلسه‌های عمومی و کمک‌های عام‌المنفعه است. از آنجا که گروهی از اهالی روستا، چند ماه از سال در روستای محل سکونت خود حضور ندارند، این امر روی مشارکت‌های محلی روستاییان تأثیر بسزایی می‌گذارد.

جدول ۱۲. میزان همبستگی در شاخص مشارکت بر اساس آزمون کا-اسکور

معرف‌ها	مقدار کا-اسکور	درجه آزادی	سطح معناداری
عضویت در صندوق محلی	۹۵/۰۴۰	۱	۰/۰۰۰
عضویت در شرکت تعاونی	۲۷/۸۱۲	۱	۰/۰۰۰
عضویت در صندوق بیمه‌ی کشاورزی	۳۶/۷۳۵	۱	۰/۰۰۰
عضویت در نهادهای غیردولتی	۹۲/۱۶۰	۱	۰/۰۰۰
تمایل به داوطلب شدن در شورای اسلامی	۱۲/۷۳۳	۶	۰/۰۴۷
داشتن حساب بانکی	۵۵/۶۹۳	۱	۰/۰۰۰
استفاده از وام‌های دولتی	۲۳/۷۷۲	۱	۰/۰۰۰
همکاری با شورا	۱۰/۶۴۵	۵	۰/۰۴۲
جمع‌آوری کمک‌های عام‌المنفعه	۱۵۷/۱۰۲	۳	۰/۰۰۰

به این منظور، برای سنجش میزان همبستگی شاخص‌های مشارکت از آزمون کا-اسکور استفاده شده است، بر مبنای اطلاعات جدول شماره‌ی ۱۲، تمامی متغیرهای مربوط به شاخص مشارکت به‌جز تمایل به داوطلب شدن در شورای اسلامی و همکاری با شورا، مؤلفه‌های دیگر با سطح اطمینان ۹۹٪ از همبستگی معناداری بالایی برخوردار هستند. در رابطه با تمایل به داوطلب شدن در شورای اسلامی و همکاری با شورا، کمباین‌داران بیان کردند که چون بخشی از سال را در بیرون از روستا می‌گذرانند، تمایلی به این کار ندارند.

(د) مهاجرت

بحث مهاجرت نیز، همانند مباحث دیگر مطرح در زمینه‌ی مسائل اجتماعی، اهمیت دارد. در پژوهش پیش رو نیز با توجه به اینکه کمباین‌داران از نظر درآمد، وضعیت نسبی خوبی دارند، این پرسش مطرح شد که آیا خانوارهای کمباین‌داری که در روستاهایشان از سطح رفاه به‌نسبت خوبی برخوردارند، آیا باز هم تمایلی به مهاجرت از روستا دارند و فرزندان و جوانان روستا که به‌دنبال شغلی غیر از کمباین‌داری و در پی رفاه و تحصیل بهتر هستند، تمایلی به رفتن به شهر دارند.

یافته‌های پژوهش در رابطه با مهاجرت‌های دائم و فصلی در روستاهای مورد مطالعه، نشان می‌دهد که در تمام روستاهای مورد بررسی، مهاجرت دائم به شهر (طی پنج سال گذشته) وجود داشته است. از لحاظ مهاجرت‌های دائمی روستاییان به شهر، روستای حاجی‌آباد با ۳۰ خانوار (۱۹/۸ درصد از کل مهاجران)، بیشترین مهاجرت به شهر را در طول پنج سال گذشته تجربه کرده و در همین دوره‌ی زمانی، روستای زنگی‌آباد با مجموع ۶ خانوار (۳/۹ درصد از کل مهاجران)، کمترین تعداد مهاجرت‌ها را به خود اختصاص داده است. همچنین، پژوهش‌های انجام شده در این زمینه نشان می‌دهند که مقصد بیش از ۸۸ درصد از این مهاجران به مرکز استان (شیراز) و بقیه به شهرستان‌های اطراف مانند مرودشت، خرامه و زرقان صورت گرفته است. در رابطه با علل و عوامل مهاجرت، دلایل گوناگونی بیان شده که از مهم‌ترین آنها می‌توان به

اشتغال، ازدواج، درآمد بیشتر و تحصیل اشاره کرد. وقوع مهاجرت‌های فصلی موضوع دیگری است که تنها در روستای حسین‌آباد به میزان اندک دیده می‌شود. به گفته‌ی اهالی روستا، نزدیک به ۱۰ خانوار از اهالی این روستا به صورت فصلی از روستا مهاجرت می‌کنند. این خانوارها که از قبیله‌های دامدار فارس هستند با شروع فصل تابستان همراه با دام‌های خود به مناطق سردتر فارس، همچون آباده، اقلید و بخشی از استان‌های مجاور، کوچ کرده و در ابتدای فصل زمستان دوباره به روستای خود بازمی‌گردند.

جدول ۱۳. وضعیت مهاجرت روستاها

وضعیت مهاجرت	مهاجرت دائم %	تعداد	مهاجرت فصلی %	تعداد
دارد	۶۳/۴	۲۹	۶/۹	۷
ندارد	۳۰/۷	۷۲	۸۸/۱	۹۴
مجموع	۹۴/۱	۱۰۱	۹۵	۱۰۱

منبع: یافته‌های پژوهشگر- سال ۱۳۸۵

۸۰ درصد از مجموع افرادی که کمتر از یک سال از مهاجرت آنان می‌گذرد، با هدف کسب درآمد و رفاه بیشتر و همچنین ازدواج مهاجرت کرده‌اند و مقصد اصلی بیشتر این مهاجران، شهرهای اطراف، از جمله شیراز و مرودشت بوده است. ۲۰ درصد نیز به استان‌های دیگر مهاجرت کرده‌اند. از بین مهاجران با سابقه‌ی بین دو تا چهار سال، حدود ۵۰ درصد به امید برخورداری از رفاه بیشتر یا به دلیل ازدواج، یکی از شهرهای استان فارس را انتخاب کرده‌اند.

جدول ۱۴. مقایسه‌ی مدت مهاجرت، مقصد و هدف مهاجرت خانوارها

مدت مهاجرت	اصلی‌ترین مقصد	هدف و انگیزه‌ی مهاجرت %				مجموع %
		اشتغال	درآمد بیشتر	تحصیلات	رفاه بیشتر	
کمتر از یک سال	شهرهای اطراف	-	۲۰	-	۲۰	۸۰
	استان‌های دیگر	-	-	-	-	۲۰
	مجموع	-	۲۰	-	۲۰	۱۰۰
بین ۱ تا ۲ سال	شهرهای اطراف	۱۶/۷	۲۰	۲۰	۲۰	۱۰۰
	مجموع	۱۶/۷	۲۰	۲۰	۲۰	۱۰۰
	شهرهای اطراف	-	-	-	-	۳۳/۳
بین ۲ تا ۴ سال	شهرهای فارس	-	-	-	۱۶/۷	۵۰
	استان‌های دیگر	۱۶/۷	-	-	-	۱۶/۷
	مجموع	۱۶/۷	-	-	۱۶/۷	۱۰۰
بیش از ۴ سال	شهرهای اطراف	-	۹/۱	۱۸/۲	-	۳۶/۴
	شهرهای فارس	۹/۱	۹/۱	-	۹/۱	۳۶/۴
	استان‌های دیگر	۹/۱	-	۹/۱	-	۲۷/۳
	مجموع	۱۸/۲	۱۸/۲	۲۷/۳	۹/۱	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، سال ۱۳۸۵

نتیجه‌گیری

فن‌آوری نوین در چارچوب مکانیزاسیون یا ماشینی‌شدن کشاورزی، از جمله تدابیر لازم برای افزایش تولید و توسعه‌ی کشاورزی است که در سال‌های گذشته، تلاش‌های زیادی برای به‌کارگیری آن به‌عمل آمده است. از آنجاکه روستاها از گذشته‌های دور، به‌عنوان مهد کشاورزی و زراعت به‌شمار می‌روند، هرگونه تغییر و تحوّل در نظام کشاورزی در مرحله‌ی نخست بر این مکان‌ها اثر می‌گذارد. ماشینی‌شدن کشاورزی و استفاده از ابزارآلات و ادوات دیگر نوین کشاورزی، مانند استفاده از ماشین‌های کاشت، داشت و برداشت محصول، از جمله‌ی این تغییرات نوین است که به‌دلیل رواج و گسترش آن در برخی از روستاها، به‌عنوان فعالیت غالب و معیشت اصلی مطرح است. از آنجاکه ایجاد و گسترش هر نوع فعالیت اقتصادی در سکونتگاه‌های انسانی، اعم از روستا یا شهر از ابعاد و آثار مثبت و منفی‌ای برخوردار است که در تمام زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و نهادی آن جامعه نمود خواهد داشت، برآن شدیم تا در این پژوهش، نتایج و آثار اجتماعی پدیده‌ی کمباین‌داری بر توسعه‌ی روستایی در تعدادی از روستاهای مطالعه‌شده‌ی استان فارس را مورد کنکاش و کاوش قرار دهیم. کمباین‌داری، علاوه بر شکل‌گیری یک پدیده‌ی نوین در پهنه‌ی فعالیت‌های اقتصاد روستایی، منجر به شکل‌گیری سازمان فضایی و چشم‌انداز خاص جغرافیایی در روستاهای موجد این فعالیت شده و در عین حال، تأثیراتی را در ابعاد مختلف زندگی روستاییان برجای گذاشته است. در مورد مهم‌ترین دلایل رونق این فعالیت، می‌توان به استعداد خود منطقه، وجود بزرگ‌مالکان و خوانینی که بعد از اصلاحات اراضی، بسیاری از زمین‌های خود را به بهانه‌ی امتیاز کشت ماشینی از قوانین اصلاحات ارضی معاف کردند، درآمدزایی این فعالیت، عدم وجود فرصت‌های شغلی دیگر در روستاها، بیکاری بسیاری از جوانان و جذب به این فعالیت، توان مالی مناسب برای خرید دستگاه‌ها، خودکفایی روستاها در زمینه‌ی ادوات کشاورزی، استعدادهای فنی منطقه، فصلی‌بودن این شغل و ایجاد اشتغال برای افراد خانواده اشاره کرد. کمباین‌داران به‌مدت ۶ تا ۸ ماه از سال به‌صورت چرخشی از مناطق جنوبی به سمت استان‌های دیگر کشور حرکت می‌کنند و ماه‌های زیادی از سال را دور از محل زندگی خود می‌گذرانند.

در مجموع، مطالعه‌ی انجام‌شده نشان می‌دهد که در بُعد انسجام اجتماعی، ارتباط معنادار میان شاخص‌هایی مانند روابط مناسب همسایگی، کمک مالی به فامیل و غیرفامیل وجود دارد و همچنین انجام سفرهای زیارتی همراه با خانواده، حاکی از آثار مثبت فعالیت کمباین‌داری است. این موضوع، به‌ویژه هنگامی که در کنار رابطه‌ی معنادار با شاخص رضایت از خدمات مختلف و میزان درآمد قرار گرفته و تحلیل شوند، به‌گونه‌ای بارزتر درک می‌شود. از سوی دیگر با اینکه رابطه‌ی مستقیم و معناداری میان افزایش درآمد و میزان رضایت از شغل اصلی در جامعه‌ی مورد مطالعه وجود دارد، اما، ماهیت این نوع فعالیت خاص، بروز برخی مسائل اجتماعی را نیز گریزناپذیر می‌سازد. به بیان دیگر، هرچند این فعالیت در اغلب شاخص‌های اجتماعی - نهادی آثار مثبتی را در ارتقای وضعیت روستا در پی داشته؛ اما، وابستگی این فعالیت به فصل‌های محدودی از سال، دوری از خانواده و سختی‌های آن، سبب بروز نارضایتی در بسیاری از خانوارهای کمباین‌داران شده است، به‌گونه‌ای که می‌توان گفت، هرچند این فعالیت از نظر اقتصادی و درآمدزایی برای روستاییان فعالیتی به‌نسبت پُردرآمد محسوب می‌شود؛ اما، این امر مشروط به پذیرفتن بسیاری از مشکلات و مسائل اجتماعی در درون و بیرون روستا هم برای شاغلان و هم برای خانواده‌های آنها است. البته، به گفته‌ی خود اهالی روستاها، بسیاری از خانواده‌ها این مشکلات را

پذیرفته و با آن کنار آمده‌اند. همانند زنان روستا که در نبود سرپرست خانواده، کلیه‌ی امور خانه و فرزندان را با تمام مشکلاتش بر دوش می‌کشند. بنابراین با بررسی نتایج این پژوهش، می‌توان گفت نقش مثبت فعالیت کمباین‌داری در ابعاد اجتماعی - نهادی توسعه روستاهای مورد مطالعه با در نظر گرفتن شاخص‌های مربوط، مورد تأیید قرار گرفت. در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که با ورود کمباین به روستاها و با توجه به نقش فن‌آوری‌های نوین در فرایند توسعه و نوسازی، کشاورزی ماشینی، به‌عنوان عاملی مهم در توسعه و نوسازی روستاها نقش مثبتی داشته و شاخص مهمی در برنامه‌ریزی روستایی است، ولی با این‌همه، توجه به تأثیرات اجتماعی و فرهنگی آنها و رصد کردن تغییرات حاصله برای ایجاد انسجام بنیان‌های اجتماع محلی نیز، ضرورت دارد.

منابع

- Agriculture Jihad Province, 2006, **Performance Report of Annual Agricultural Production**. (In Persian)
- Almasi, M., 2001, **The Principles of the Agricultural Mechanization**, Publications Institute Hazrat Masumeh. (In Persian)
- Amid, M. J., 2002, **Agriculture, Poverty and Territorial Reforms in Iran**, Translated by Seyed Ramin Amininejad, Publication of Nay, Tehran. (In Persian)
- Azkiya, M., 2002, **The Sociology of Development**, Publication of Kalameh, Fourth Edition, Tehran. (In Persian)
- Barrett, C. B., Reardon, T., Webb, P., 2001, **Non-farm Income Diversification and Household Livelihood Strategies in Rural Africa: Concepts, Dynamics and Policy Implications**, Food Policy, Vol. 26, No. 4, PP. 315-331.
- Binswanger, H. P., 1987, **Agricultural Mechanization: Issues and Options**, the World Bank, Washington D.C., U.S.A.
- Cline, W.R., 1977, **Policy Instruments for Rural Income Distribution**, In Frank, C.R. Webb, R.C., ed., **Income Distribution and Growth in the Less Developed Countries**, the Brookings Ins., Washington, D.C.
- Duraisami, V.M. and Manian, R., 1990, **Design**, Development and Evaluation of Caster Bean Sheller, **Agricultural Mechanization in Asia, Africa and Latin America**, Vol. 21, No. 2, PP.41-45.
- Ellis, F., 1990, **Agricultural Policies in Developing Countries**, Cambridge University Press.
- Fallah, S. V., 1982, **The Machine Agriculture in Iran, in the Land and Peasant Issues**, the Collection of Agah, Agah Publication, Tehran. (In Persian)
- Fanni, Z., 1996, **Poverty Factors in Theory, IN: Collection of Articles and Analysis of Economic Poverty**, the Institute Studies and Researches Trade, Tehran. (In Persian)
- Fars Province Organization of Management and Planning, 2004, **Statistic Yearbook**, Fars Province. (In Persian)
- Ibrahimi, M. S., 2002, **Sustainable Agricultural Development**, Jihad Magazine, No. 25, PP. 25-31. (In Persian)

- Iran's Statistics Center, 2006, **Cities- Final Results of Public Housing and Population Census**, Township of Shiraz. (*In Persian*)
- Izady, H., 1994, **Spatial Analysis of Rice Cultivation and Its Role in Development of the Korbali**, Supervisor: Dr. A. R. Eftekhary, University of Tarbiyat Modarres, Tehran. (*In Persian*)
- Kolawole, D., 2001, **Local Knowledge Utilization and Sustainable Rural Development in the 21 St. Century**, IK Monitor Article, Vol. 9, No. 3, PP. 14-15.
- Lee, D., 2001, **Diversification of the Rural Economy: A Case Study on Rural Industrialization in the Republic of Korea**, Japan Program / INDES 2001, Conference-Japan.
- Minli, Yang & Bai, Renpu, 1999, **Regional Comparison of the Development of Agricultural Mechanization in China**, Proceeding of International Conference on Agricultural Engineering, Beijing, China, December, PP. 3-8.
- Motiee Langroodi, S. H., 2002, **Economic Geography of Iran**, Jihad Daneshgahi Publication, Mashhad (*In Persian*)
- Murdoch, B., 1995, **Changeable Concept of Technology in the Process of Development**, Series of Articles and Technology Development, Iranian Organization of the Industrial Management Publication, PP.56-71. (*In Persian*)
- Papoli Yazdi, M. H. & Ibrahim, M. A., 2002, **The Theories of Rural Development**, First Edition, SAMT Publication, Tehran. (*In Persian*)
- Rizov, M., 2005, **Rural Development under the European CAP: The Role of Diversity**, The Social Science Journal, Vol. 42, PP. 621-628.
- Shultz, T., 1988, **Passing Through the Traditional Agriculture**, Translate to Persian by Sayed Mohammad Saied Nori Naini, Nai Publication. (*In Persian*)
- The Union Combine Owners Fars, 2007, **Interview with Member of the Union**. (*In Persian*)
- UNDP, 1994, **Sustainable Human Development and Agriculture**, New York, NY. USA.
- Van den Berg, M., and et al., 2007, **The Impact of Increasing Farm Size and Mechanization on Rural Income and Rice Production in Zhejiang Province**, China, Agricultural Systems, Vol. 94, PP. 841-850.
- Winters, P. Davis, B. and Corral, L., 2002, **Assets, Activities and Income Generation in Rural Mexico: Factoring in Social and Public Capital**, Agricultural Economics, Vol.27, No. 2, PP. 139-156.